

Ірина Хлисту
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

ВЛАСНІ НАЗВИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗВУКОПISУ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ ВОЛОДИМИРА КОЛОМІЙЦЯ

У статті розглядається фонетичне обігрування онімів у поезії В. Коломійця, зокрема в складі алітерації, паронімічної атракції, етимологізації.

Ключові слова: онім, власна назва, фоносемантика, алітерація, паронімічна атракція, етимологізація.

Творчість Володимира Коломійця, автора понад 20-ти поетичних збірок, лауреата Державної премії України імені Тараса Шевченка за збірку «Золотосинь» добре відома шанувальникам поетичного слова.

І. Драч підкреслював, що у характері мислення цього поета “багато лагоди і літепла, чистої акварельності малюнка, на диво органічної доброти душі, що віє тичининським регістром і його м'якою оркестровкою. Колись би модні критики вчепили йому хвіст коли не імпресіоніста, то постімпресіоніста, і так би він з таким відмітним хвостом жив би серед безмежного лану нашого письменства [2, с. 8].

Дослідники і критики відзначають його “тяжіння до слова внутрішньо насиченого, барвистого, музичного, багатого різноманітними «додатковими вимірами й відтінками», “прагнення до широти, гнучкості, винахідливості, своєрідності” [14, с. 8], “щедрість знань і повносилість вислову” [2, с. 10], “справжню віртуозність в оперуванні звуковими ресурсами рідної мови” [4, с. 13].

Констатуючи, що виразною особливістю ідіостилю Володимира Коломійця є звукопис, зауважимо проте, що власні назви як елемент фонетичної гри досі не стали об'єктом наукового аналізу. Тому метою нашого дослідження є вивчити роль онімів у звуковій картині поетичних текстів цього автора.

Звукосимволізм як лінгвістичне явище вивчався багатьма мовознавцями Г. Вернер, А. Зіберер, Г. Кронассар, С. Ульман, Р. Браун, І. Тейлор, Б. Журковський, І. Горелов, О. Журавльов, А. Штерн, М. Панов, Ю. Маслов, С. Воронін, В. Левицький та ін.).

В основі численних досліджень лежить постулат про те, що звукосимволізм потенційною властивістю мови й виявляється не завжди, але слова з максимальною відповідністю між лексичним значенням і фонетичною мотивованістю позначені підвищеною експресивністю [12, с. 59]; [1, с. 191]. У поетичному мовленні, де особливу роль відіграє ритмомелодика, ритмо-римова організація, для цільного сприйняття твору надзвичайно важливим є звук, його фонетичне значення [13, с. 48], [3, с. 97].

Звукова ж форма оніма в художньому мовленні, зокрема в поезії, як зазначає В. Калінкін, “є важливим чинником, що підвищує смисловий та емоційний зміст як самого імені, так і твору в цілому” [5, с. 296], а Ю. Карпенко вважає, що “провідним засобом вираження емоційно-стилістичної функції літературних власних назв є їхня фонетична форма” [6, с. 35].

Звуковий склад ключового слова (яким може бути й онім) відтворюється у всьому поетичному тексті (чи його частині). Це явище С. Воронін назвав абсолютною фоносемантичною універсалією, сформулювавши його так: ‘множення звукового складу кореня звукообразального слова є одним із засобів інтенсифікації його значення’ [1, с. 191].

Вплив звукових повторів на семантику поетонімів виявляється в узагальнювальному значенні оніма; у поетичній етимологізації власної назви; у збагаченні лексичного значення оніма поетичними конотаціями [15, с. 131].

Серед засобів поетичної фонетичної семантизації є повтор еквівалентних форм або груп слів, що римуються з онімом* використання етимологічних фігур - груп слів спільнокорених, але з різними суфіксами, і гомеоптрону - поєднання слів з різними коренями, але спільними суфіксами [5, с. 310 - 311].

У поезії Володимира Коломійця фонетичне інструментування тексту - один з головних засобів поетики, хоч не завжди при цьому активізується звуковий склад онімів. Власні ж назви вживаються в його творах в основі таких звукообразальних прийомів, як алітерація, паронімічна атракція, етимологізація онімів.

Алітерація - повтор одного чи кількох приголосних звуків у суміжних словах тексту, - охоплюючи поетичний текст або його частину, поширюючи в ньому фонему включеної в контекст власної назви, передає відповідний емоційний стан ліричного героя, пов'язаний із семантикою оніма: ... *Кольорові покотьола і- / котяться видива, за колом коло. / Риб і квітів кольорова сперечка, / грона сонць... / котигорошків гронця. / Ельфи-метелики... І я скраєчку - / у Цюймовочки на долоньці!* [10, с. 142]; *Де Пело чистісіньке, як скло, / і кристалеє Ворскло, / мені словечко проросло / з долоні срібнобрості!* [1, с. 314]; *Ще й згори сто жерл розкрило - /рине щедро - од Ярила. /Ярове! Зелене!*

Юне! / Там воно, де Ятрань в'ється... / Де Яремне... Ямпіль мріє... / Переяславу сміється. / І яріє! І яріє... [7, с. 470]; Міниться Майдапмільйонно, / проміниться / помаранчевими крильми... / Ідуть сюди / відчутись - лю д ъ ми, / усвідомитись - у к р а ї н ц я м и / [9, с. 33].

Алітерація в поезії В. Коломійця може виступати виразником певної ідеї, як -от у вірші «Балада пристрасті», присвяченому О.П. Знойку: *Стремко знаїть: Стрибог з Перуном - близнюки-брати. / Істр-Дупай, Дністро... Мов дружно п'ється струм-вино! / Струни - пружно. Пструги - кружно... / Простір! В іскрах дно: / Стрий та Бистриця... Острова... / То ж гідронім - грім! / На пиру смакує страва, / як страхам є стрим [11, с. 28].* Розуміння цього твору вимагає від читача певної ерудиції, а саме обізнаності щодо досліджень О.П. Знойка про етимологію українських гідронімів і теонімів, серед яких чимало з давнім звукосполученням *стр*, що пов'язувалося із семами 'швидкість', 'стрімкість' тощо; саме з урахуванням цієї семантики автор: здійснювалися добір лексем (ономастичних і апелятивних) і ритмічна (експресивна) побудова вірша.

Часто в поетичних контекстах Володимира Коломійця певні звуки служать своєрідними скріпами, що поєднують, здавалося б, далекі за змістом оніми: *З Трипілля-приполя вибіг тур. / Великдень - день тура / і - Велеса... Велесів день. / Там небо — туран; сповите іще від ран... / Там тур зі срібно-рогами — / тотем наших пращурів... [9, с. 21].*

Найбільш уживаним прийомом звукопису в поетичних текстах Володимира Коломійця можна назвати паронімічну атракцію - стилістичний прийом, що полягає в семантичному зближенні слів на основі випадкової звукової подібності. Включення ж поетоніма до складу паронімічної атракції надає йому нових конотацій: *Колізей - мов колесо: / котиться крізь віки... / Коло — сліз і тріумфу [10, с. 171].* В. Коломієць любить створювати поетичні замальовки з ядром-поетонімом, фонемний склад якого вториться всім контекстом: *Тур біг — Трубіж. / Труба трубить: / - Тут рубіж!.. [10, с. 170].*

Співзвучність поетоніма з загальною назвою, проходячи через увесь поетичний твір, служить і оцінним, і текстотвірним елементом: *Сім хлопців таємно тебе кохало, / Симо. / Ти ж рівна їй чемна бувала / зі всіми. Сімом усміхалася так само / щорана. / За восьмого ж вийшла заміж - / за Йвана / Махали крильми серафимівгоріхи / осінньо. / Сім хлопців срібних зітхали без втіхи: / - Ох, Симо! / Бувай, Серафимо! Прощай, Серафимо! [11, с. 59];* магічне, поетичне число *сім*, співзвучне з іменем героїні, є характеристичним засобом, що підкреслює її чарівність і привабливість.

Добір паронімічного апелятива може породжуватися на перший погляд випадковими асоціаціями, викликаними звучанням оніма, але з глибокою семантичною мотивацією, тому таке паронімічне поєднання стає ядром художнього образу твору: *Де вона, та Вибла могила, / Що в полях з поетом [Т. Шевченком] говорила? / <...> Час рівняє їй гори. Над літами / вищі — лиш Тарасові пісні!.. / Все ж зітхаю, ідучи полями: / Вибла, гибла... Відгукнись мені! [8, с. 60].*

Своєрідно використовує поет власні назви у складі паронімічної атракції у творі «До Анни Ярославни»: *...тут, де і звуки інші, їй запах трав. / А надто*

галас!.. Люблять гучність галли. / Та Галею чи хтось тебе тут звав? <...>Що ж, Сена - не Дніпро... хоч теж із сіном запашиш! [11, с. 47]. У першому уривку звучання апелятивів асоціативно породжує в уяві героїні її ім'я, несумісне з оточенням, те, яким, певно, називали її рідні; у другому ж уривку, навпаки, назва чужої ріки викликає спогади про рідний край, утілені в патронімічному апелятиві; цей поетичний прийом дозволяє передати почуття туги героїні за батьківщиною.

Традиційно вживаються оніми у Володимира Коломійця в поєднанні зі співзвучними характеристичними апелятивами: *Правічну Правду благовіст несе* [7, с. 605]; *Переяславе, городе людославлен, / всім преславлен ти, всім ти вдатний, / маси князя, що люб тобі, - Мономаха* [7, с. 89].

І навпаки, звукова схожість власної й загальної назв може лежати в основі протиставлення, що є особливо виразним через парадоксальність поєднання фонетично близьких, але семантично не сумісних лексем: *Гірко: не каїться Каїн...* [10, с. 56].

Цікавим є художній прийом, який нагадує омофон: фонетичне слово, що становить поєднання двох апелятивів, майже повністю (без останнього звука) відтворює власну назву і дає якісну характеристику її носієві: *Мо', цар музики – Моцарт, / а більш – ніхто* [9, с. 25].

Прийом етимологізації власних назв також належить до улюблених Володимиром Коломійцем. У центрі таких поетичних етимологій перебувають здебільшого топоніми: *Там, де походили ми, - / яблуками спілими / гнеться- нагинається / зелен-сад / сонцю усміхається / місто Сонцеград* [11, 53]; *Корінь в роду - Родень! - / коло Канева* [7, с. 469].

Найбільш ліричними, а тому цікавими є поетичні етимології, що здебільшого не збігаються з науковими, а близькі до так званої “народної етимології”. Замилування ліричного героя звучанням назв українських населених пунктів поєднується з намаганням пояснити походження цих онімів: *Дівочки он, де діви в хороводі / пливли... Придумав назву, певно, дівич, - / в його очах дівчата гордопишні - себто: діви... / Он Леляки... шугали лилики? делеки тут ширяли? - / впустили ймення, мов яйце-райце. / Стоп'яги он... ступай за стопв Яги- от і Стоп'яги! / Чи, мо', козак Стоп'яга то, міцний, як стопв, / поставив першу хату понад яром... / Он повні сонця Віненці - по вінця/Комусь, вони як віно. Й Лецьки – теж не злецьки!.. / І хочуть Хоцьки показать себе* [8, с. 73-76].

Поет використовує й звучання, мелодіку імені як засіб оцінної характеристики його носія, що пов'язується зізвукосимволічними асоціаціями, викликаними власною назвою: *Черлений ліс черноліс... / (Римується: Чюрльоніс!) / Мистецтво із природою хіба уже розділиш?* [8, с. 99]; *Що в цім шені: Лорка?.. І легкості, й лету, / і гіркого паху плодів - доволі...* [7, с. 31]. В останньому уривку бачимо, як мелодика оніма продовжується, множитья у контексті через алітерацію.

Таким чином, проаналізувавши місце онімів у фонічній картині поетичного дискурсу Володимира Коломійця, можемо стверджувати, що їхня роль тут без перебільшення є ключовою, оскільки власні назви завжди вирізняються як номени, що індивідуалізують, конкретизують, виділяють певні об'єкти з-поміж

інших. Поетонім, таким чином, стає експресивним центром поетичного висловлювання або цілого поетичного твору, а додаткові смислові нашарування на семантику поетоніма, які з'являються в результаті його фонетичного обігрування, завдяки асоціаціям, часто неусвідомленим, оновлюють його зміст, розширюють його роль упоетичному контексті, а відтак роблять художній образ більш об'ємним, багатограним.

Акцент на фонетичній структурі оніма і зв'язку її з фонетичною організацією контексту стає не лише засобом вираження глибинного змісту твору, а і засобом створення того настроєвого, емоційного стану, що єднає читача з ліричним героєм.

1. *Воронин С.В.* Основи фоносемантики / С.В. Воронин. - Л., 1982. - 244 с. 2. *Драч І.* Щільники Володимира Коломійця / Іван Драч // Коломієць В.Р. Видива на дорозі. Вибрані твори / Передмова: Л.М. Новиченка, І.Ф. Драча, М.М. Ільницького. - К.: Дніпро, 2007. - С. 9 - 10. 3. *Журавлев А.П.* Фонетическое значение / А.П. Журавлев. - Л.: Наука, 1974. - 4. *Ільницький М.* Випростування душі / Микола Вінницький // Коломієць В.Р. Видива в і дорозі. Вибрані твори / Передмова: Л.М. Новиченка, І.Ф. Драча, М.М. Ільницького. - К. Дніпро, 2007. - С. 11 - 13. 5. *Калинкин В.М.* Поэтика онима / В.М. Калинкин. - Донецк: Юг Восток, 1999. - 408 с. 6. *Карпенко Ю.А.* Имя собственное в художественной литературе Ю.А. Карпенко // Филологические науки. - 1986. - №4. - С.34 - 40. 7. *Коломієць В.Р.* Вшшы на дорозі: вибрані твори / Володимир Коломієць. - К.: Дніпро, 2007. - 607 с. 8. *Коломієць* і Подих моєї землі: вірші та поема / В. Коломієць. - К.: Рад. письмен., 1984 - 223 - 9. *Коломієць Володимир.* Прибутна сила. Поезії / Володимир Коломієць // Вітчизна. - 20С : - № 5 - 6. - С. 21 - 34. 10. *Коломієць Я.Р.* Світень: поезії / В. Р. Коломієць. - К.: Молодь; 1982. - 200 с. 11. *Коломієць В.Р.* Сузір'я миру: вірші та поеми / В. Р. Коломієць. - К. Молодь, 1987. - 136 с. 12. *Левицький В.В.* Семантика и фонетика / В.В. Левицький - Черновцы, 1973. - 100 с. 13. *Маслова В.А.* Филологический анализ поэтического текста В.А. Маслова. - Минск, 1999. - 208 с. 14. *Новиченко Л.* Як пахне пшенична солома / Леоні Новиченко // Коломієць В.Р. Видива на дорозі. Вибрані твори / Передмова: Л.М. Новиченко, І.Ф. Драча, М.М. Ільницького. - К.: Дніпро, 2007. - С. 5 - 8. 15. Пузырев А.В. фонетической мотивированности собственных имен в стихотворной речи / А.В. Пузырев. В.опр. стилистики. Стилистические средства русского языка: Межвуз. науч. сб. - Вып. - - Саратов: Изд-во Саратов-та, 1984. - С. 122 - 132.

В статье рассматривается фонетическое обыгрывание онимов в поэзии В. Коломийца, частности в составе аллитерации, паронимической аттракции, этимологизации.

Ключевые слова: оним, имя собственное, фоносемантика, аллитерация, паронимическая аттракция, этимологизация.

The article is devoted to phonetic effect of utilization of proper names in the poetry of V. Kolomyjts, in particular, in the alliteration, paronymy, etymologization.

Key words: onym, proper names, phono semantics, alliteration, paronymy, etymologization